

Издаје
**Милешевски културни клуб
„СВЕТИ САВА“**
Пријепоље

e-mail: zomalesic@nadlanu.com
тел: 033/713-280

Излази сваког Савиндана

**Председник Главног
одбора Клуба
Зоран Малешић**

РЕДАКЦИЈА:
Милева Малешић,
главна и одговорна уредница,
Милован Митровић,
Љубомир Шуљагић,
Мирјана Тешевић,
Зоран Шапоњић

ФОТОГРАФИЈЕ:
Раде Прелић,
Зоран Павловић

ЛИКОВНО РЕШЕЊЕ ЗАГЛАВЉА:
Веселин Нишавић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК:
Милутин Марјановић

ШТАМПА:
Графичар, Ужице
Ратарска 86
тел: 031/515-500

Ж. рачун Клуба 180-0205170101500-78

У ОВОМ БРОЈУ

Актуелно

Милован Митровић
СРПСКО КОСОВО И ЕВРОПСКЕ ВРЕДНОСТИ

Дарко Танасковић
ИСЛАМ НА БАЛКАНУ, ИСЛАМ У БАЛКАНУ

Оливер Потежица
ПОДЕЛЕ У ИСЛАМСКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

Желидраг Никчевић
УВОД У АСИМИЛАЦИЈУ

Истраживања

Драгиша Милосављевић
МИЛЕШЕВСКИ ЗАПИСИВАЧИ

Зорица Златић Ивковић
ЦРКВА БРВНАРА У РАДИЈЕВИЋИМА
Ратомир Цвијетић
БОЖЈЕ СЛОВО ТРАЈНИЈЕ ОД КАМЕНА

Бошко Копуновић
МИСИЈА ШКОЛЕ У БУКОВИКУ

Салих Селимовић
ЗОРНИЋИ НА ПОДРУЧЈУ КЛАДНИЦЕ

Путопис

Љубомир Шуљагић
ГРЧКОМ ЗЕМЉОМ - СРПСКИМ ТРАГОМ

Људи и догађаји

Драгољуб Гагричић
ИЗ КАМЕНА ГОВОРЕ ВЕКОВИ

Зоран Шапоњић
ПОСЛЕДЊА ЦРНОГОРСКА ВИРЦИНА

Петко Гујанчић
НИКО КАО ТИКО

Раденко Дивац
ПОНОВО У ЗАВИЧАЈНИМ ГНЕЗДИМА

Миле Вуловић
ЦРКВА СТАРА БЕЗ ОЛТАРА

Промоције и прикази

Добрило Аранитовић
ВЕЛИКИ НАРОДНИ ТИПАР

Луција Ђурашковић
БОГОРОДИЦА ЉЕВИШКА

СРПСКО КОСОВО И ЕВРОПСКЕ ВРЕДНОСТИ

Косово и Метохија је данас најапсурдије конституисан геополитички простор у Европи, са значајним импликацијама и на шире интеграцијске и глобализацијске процесе у свету. Трагичним сплетом историјских околности тај простор је од старог средишта прве средњовековне српске државе временом постао њен нерешиви проблем с којим се данас баве најмоћније светске силе. Управо су те исте светске силе, мешајући се у српско-албанске односе свим могућим средствима и на разне начине (али увек веома пристрасно) од Косова и Метохије створили проблем за који се слободно може рећи да за њега данас нема добрих решења. Сва решења која се за Косово данас предлажу лоша су зато што су или нереална или су до апсурда непринципијелна. Некима се чини да су „мање лоша” нека реална решења и кад су непринципијелна, али они обично губе из вида (често намерно) да таква решења, и кад привремено ублажавају садашње, стварају нове будуће и још веће проблеме. Најопаснија је непринципијелност када се сила промовише у право, када се злочинци проглашавају за жртве и награђују за своја злодела, када се једнима у свему повлађује, а другима ниједно право не признаје. Такву непринципијелност могу да учине реалном само велики и јаки и то само ако своју величину и снагу испољавају на крајње арогантан и безобзиран начин. Управо тако се данас око Косова (и не само овде) понашају САД, а за њима Енглеска, Немачка, Француска и још по која друга држава која их следи. Историјска је чињеница да су се исти актери исто тако понашали и читаво столеће раније, с том разликом што је улогу коју данас око Косова играју САД, тада играла Велика Британија која и сада, само из другог плана, вуче стратешке потезе (А. Растовић, 2007).

Није ли, дакле, све то један велики историјски парадокс када се у најновијем таласу глобализације на једној страни Европа уједињује, а на другој бивша Југославије разбија и „балканизује”? Разбијање Србије са насилним отцепљењем Косова је у ствари радикализација овог апсурдног парадокса зато што се тако ствара преседан који би могао, уместо да „европеизује” Балкан, да „балканизује” Европу. Не би било парадокса ако би историја 21. века започела довршавањем незавршених послова историје 19. века, али би могао да буде трагичан историјски парадокс ако би се притом порушила начела међународног права која су се искристалисала тек после огромних људских жртава, материјалних разарања и масовних ратних злочина у Првом и Другом светском рату, који су се десили у међувремену. Није иста (не)одговорност ако неко чини неко злодело пре него што је установљено правило којим се такво злодело санкционише и ако га чини правећи прекршај установљених норми. Управо стога не могу бити мање трагичне последице истих модела понашања и деловања великих „светских играча” и њихових малих балканских помагача у 21. веку од оних из 19. и 20. века. Оне могу бити само још веће, још глобалније и још трагичније – јер су и средства убијања и разарања убојитија, средства пропагандне манипулације ефикаснија и свеобухватна, а и „правила ратне игре” су постала још нејаснија након најновијег урушавања ауторитета Савета безбедности УН од стране САД. Светски ратови су у 20. веку почињали после „витешких” објава рата противнику због конкретних разлога (а не ради „успостављања демократије”), а завршавани уговорима о капитулацији поражене стране које су победници колико-толико поштовали. Трагично искуство светских ратова је скупа цена којом су плаћена наче-

ла међународног права која се у случају разбијања Југославије опасно релативизују, а у случају једностраног признавања независности Косова дефинитивно бацају под ноге арогантне светске силе чији је носилац најјача држава света и НАТО као њена војна алијанса.

Није никакво чудо што данас таква ароганција законито индукује локални тероризам као једини реални одговор слабих на глобалну непринципијелност јаких. У очајничкој немоћи, да би себи макар симболички прибавили какво-такво самопоштовање, слаби су принуђени да прибегавају сопственом жртвовању „за више циљеве” кад год не пристану да се без отпора помире са својим понижавајућим положајем. Сасвим је разумљиво зашто они који се притом одреде за самоубилачки тероризам немају никаквих обзира према јакима које тачно перципирају као виновнике своје несреће. Онај ко себе жртвује, обично није склон да води рачуна о другима. Такви се никога и ничега не плаше и зато их је немогуће зауставити у намери да се, жртвујући себе, другима свете. Тога су вероватно дубоко свесни и амерички стратези који сигурно знају да њихова борба против „светског тероризма” (који управо они највише индукују) ничим није ограничена нити орочена, те да им као таква пружа изванредну прилику да се сами наметну као „глобални светски полицајци” – такође биз икаквог ограничавања и орочавања такве своје улоге у коју су се унапред и „каубојски” већ уживели. (Бодријар, 1994).

Да ли је парадоксално то што су САД данас у глобалном рату са „светским тероризмом” *Al Qaeda*, али су у чврстој коалицији са локалним албанским тероризмом на Косову и Метохији где иста та *Al Qaeda* има своје ћелије. На први поглед јесте, али у суштини парадокса нема. Између локалног ал-

банског тероризма на Косову и Метохији и глобалног америчког државног интервенционизма по свету постоји несумњива структурна хомологија, а они су међусобно и функционално комплементарни. Заједничка им је (не) морална безобзирност с којом због својих интереса жртвују све друге и притом немилосрдно (у стилу НАТО-овог „Милосрдног анђела“) газе свако право и сваког слабијег. Америчко-албанска коалиција је, дакле, тако чврста зато што су им интереси комплементарни, а има злоћудни карактер зато што се први никога не плаше, а други ничега не стиде. Суочени са таквим противницима на Косову и Метохији Срби немају никакве шансе у отпору њиховом заједничком пројекту, ако се Американцима буду супротстављали силом, а Албанцима лукавством. Искуство из блиске прошлости нас учи да малима као што смо ми само могу штетити сила која иде преко граница права и право које је у раскораку са нашим традиционалним моралом. Трагична је српска историјска грешка што су најодговорнији међу Србима недавно наивно поверовали да на старе и нове злочине Албанаца према Србима Срби имају реципрочна право да одговоре „истом мером“. Притом су изгубили из вида традиционални обичај да увек „јачи тлачи“ слабијега, те да они на чијој је данас страни Америка реално имају већа права од оних на чијој страни у том моменту није Америка.

Ако је тако одувек било, ако је тако данас и ако ће тако највероватније бити и убудуће, зар данашњи процеси светске глобализације, европске и регионално-балканске интеграције неће бити „инфицирани“ истим старим вирусом националних сукоба и цивилизацијских раскола чије је највеће жариште данашње, а нарочито будуће Косово? Које данас одговара да то жариште распламсава и потхрањује, а ко би да га угаси и стави под рационалну контролу није сасвим јасно на основу свега онога што велике силе данас на Косову и

око њега чине? Већина аналитичара који се теоријски, историјски или политички данас баве питањем Косова указује или на логичке и моралне недоследности или на политичку (не)целисходност главних светских актера, али ретко ко се усуђује да отворено укаже на главне и по правилу дубоко скриване мотиве који стоје иза њихових стратешких потеза. Нико не каже да велике силе не греше нити да међу њиховим потезима нема оних који делују не само као не-принципијелни и недоследни, него и као историјски апсурдни или на-просто као глупави. Али ако њихову цену плаћају други, ако другима више штете него њима што користе, онда они могу имати неку скривену (стратешку или тактичку, краткорочну или дугорочну) рационалност и политичко оправдање. Зато мислим да САД око Косова не греше ни случајно нити због своје необавештености, а гледано реал-политички оне греше много мање него што то чине земље Европске уније.

Ако се изузме реваншизам Немачке и Аустрије према Србима, који се може разумети иако се ничим не може оправдати, све остале европске земље би имале довољно ваљаних разлога да не прихвате оно што су иначе под америчким притиском већ више или мање отворено прихватиле – независно Косово као решење које „обезбеђује стабилност и мир у региону“ који су, пак, неопходни предуслови за регионалну сарадњу, европске интеграције и друштвени развој.

Ствари стоје управо обрнуто: *евентуална независност Косова (било да она буде „нагледана“, „условна“ или каква жод друга) биће трајан извор несигурности људи, стална претња миру, не-иремостивна претрека за регионалну сарадњу и дугорочна сметња за европске интеграције.*

Аргументе за изнету тезу могуће је систематизовати на разне начине, али се чини да је најрелевантнија типологија која би пошла од историјских, па преко економ-

ских, политичких и правних стигла до културно-цивилизацијских чињеница и разлога - важних не само за Србе и Србију, него и за све друге балканске и европске земље и народе, укључујући чак и Албанце и Албанију.

Најновији сценарио по којем једнонационална и нелегална косовска скупштина крајем 2007. године једнострано проглашава државну независност, коју одмах признају САД, а за њима Енглеска, Немачка, Француска, Аустрија, Мађарска, Бугарска, бивше југословенске републике (Словенија, Хрватска, Македонија, Црна Гора, БиХ) никако не може да пренебрегне чињеницу да ниједна влада у Србији, ни она „најкооперативнија“ демократска, нити било која будућа и од ње „радикалнија“, то неће моћи да прихвати нити ће моћи да не поремети политичке и економске односе, али и културне везе, са свима који подрже сецесију јужне српске покрајине од Србије. Наравно, Србија ће од тога имати највише штете, али користи неће имати нико – ни краткорочно, а поготово дугорочно. После овога прича о регионалној стабилности и сарадњи на Балкану постаје неискрено и бљутаво брбљање без реалног упоришта.

Уосталом, разбијање Југославије је непосредно изазвано повлађивањем албанском сецесионизму на Косову и Метохији од стране Словеније и Хрватске изнутра, а од САД, Енглеске и Немачке, споља. Тако је награђено прво систематско „етничко чишћење“ неког простора у бившој Југославији, које су комбинујући традиционалне и постмодерне (а у оба случаја злочиначке) методе прогона користили Албанци протерујући Србе са Косова и Метохије, нарочито у последње три деценије 20. века. Отворено повлађивање албанског сецесионизма, нарочито оно које је долазило из Словеније и Хрватске, изазвало је српску националистичку реакцију, најпре према Словенцима, а потом и према Хрватима и Муслиманима.

То је са оживљавањем трауматичног српског искуства због усташких прогона и геноцида над Србима за време Другог светског рата био фитиљ који је запалио националне сукобе у којима је нестала једина вишенационална држава на Балкану и у којима су на свим странама учињени масовни злочини сасвим непримерени тада већ прокламованим цивилизацијским стандардима модерне Европе која се убрзано уједињавала. Зар је могуће замислити апсурднији историјски парадокс од трагичног заплета и расплета југословенске кризе - а све је почело са Косовом, али није сигурно да ће се на Косову све и завршити.

Карцином сецесионизма по методама косовских Албанаца је у ровитом геополитичком контексту већ разбио проблематично конституисану Југославију, али његов рушилачки потенцијал је јачи и далеко шири зато што је он политички већ постао преседан на који се почињу позивати сви други сецесионистички покрети којих има и у Европи, а изван Европе још много више. Са признавањем независности Косова фактично стање би добило још опаснију квази-правну и привидно међународну легитимацију. Судбина Србије као државе и Срба као народа, а нарочито судбина људских права Срба са Косова и Метохије тада би имали другоразредни значај за све друге изузев Срба самих. Али проблем није само српски, национални и локални. Пуштањем из косовске боце „духа албанског сецесионизма“ почетком 21. века, онима који ће имати прилику да проживе овај век нико не може да обећа спокојнију будућност од прошлости 20. века.

Ако Европа заиста верује Америци да ће она хтети и успети да „капсулира“ сецесионизам по косовском моделу простом и необавезном констатацијом да ће Косово остати „јединствен случај“ и да неће бити дозвољено да оно постане преседан и пример на који се позивају сецесионисти широм света, онда Европа много ризикује и своју судбину предаје у руке сво-

јих ђудљивих америчких „пријатеља“. Није ли прилика да се овим поводом Европа подсети на познату опаску Хенрија Кисинџера да је понекад опасније бити „амерички пријатељ“ него не бити? Слепу послушност према америчко-британском интервенционизму Европа већ плаћа не само страхом него и људским и материјалним жртвама од терористичких акција у својим градовима, али би цех нагло могао да се увећа ако све бројнији и све фанатичнији муслимански фундаменталисти у Енглеској, Француској, Шпанији, Немачкој, Италији, Аустрији и другде, охрабрени резултатима своје борбе на Косову (као и у БиХ) повећају своје апетите – како су то досада увек чинили после својих „успешних“ акција.

С независним Косовом исламски фундаментализам се територијализује и добија прву „исламски чисту“ државу у Европи какву САД сигурно не би не само стварале него ни толерисале ни у Јужној Америци, а поготово не би у Средњој и Северној. Таква косовска псеудо-држава би засигурно постала легално средиште исламских фундаменталиста и природна станица на њиховом путу са Блиског и Далеког Истока ка европском Западу. Независно Косово би им добродошло не само зато што је оно дубоко на територији континента, него још више зато што је најважнија раскрсница изванредно уходаних мафијашких канала који терористима обезбеђују идеалну логистику и замашна финансијска средства. Клановско-трибалистичка структура косовских власти је само још једна погодност које се терористи и криминалци нипошто не би одrekli, што је само за себе довољна гаранција да тзв. косовске институције никад неће постати „демократске“.

Неписани обичаји криминалних кланова, у функционалној симбиози са криминално иновираним канонима Леке Дукађинија, увек ће међу косовским Албанцима бити јачи и важнији од писаног (европског) права. То се види по томе како се данас према праву односе Албанци у најразвијенијим

западним земљама и у најбоље организованим правним државама. Зато је веома провидна, али због силе којом се намеће је и веома дрска манипулација, прича о „косовским демократским институцијама“ у некаквом будућем „независном и европском“ Косову. Кад западни пропагандисти о томе говоре обично прижељкују „независно Косово“ зато да би имали где да врате своје азиланте, али губе из вида да се дотични са Запада враћају на Косово само да би са Косова за собом (ако не легално, онда илегално) повели на Запад још по којег свога рођака. Парадоксално је то што ће се стварно са „независним Косовом“ само повећати шансе старих илегалца да легализују свој статус, а нових и потенцијалних илегалца да се успешније провуку кроз организоване илегалне мафијашко-емигрантске канале.

Традиционална племенска обичајност косовских Албанаца претрајала је век друштвене модернизације југословенских и балканских простора и као типична предмодерна културна творевина улегла је у постмодерно, информатички виртуелизовано европско друштво - с којим у културном погледу нема ништа заједничко, али се функционално (криминално) с њим допуњује. Традиционална клановска мрежа албанске европске и светске дијаспоре данас функционише као најефикаснија постмодерна „информатичка мрежа“ која не познаје и не признаје никакве границе. За разлику од постмодерне и либералне мреже слободних индивидуа, традиционална албанска структура је према споља херметички затворена, невидљива и неухватљива, а изнутра ауторитарно и клановски организована. Само по себи је парадоксално одржавање такве структуре у модерном времену, али је политички веома опасно њено инструментално подржавање јер она има разорно (скоро канцерогено) дејство на ткиво либералног европског друштва.

Кључно политичко питање, које данас на Западу скоро нико не

хија, комбиновањем нелегалне силе и нелегитимне политичке манипулације? Такав закључак је логички и теоријски сасвим неспоран, али је и даље спорно питање колико су рационалне биле практично-политичке реакције тадашњег српског политичког вођства на тако велики изазов који се манифестовао кроз читав низ дрских провокација албанских сепаратиста на Косову и Метохији у последње две деценије.

Интересна коалиција албанских сепаратиста са југословенским сепаратистима и њиховим страним помагачима одавно је била видљива. Њено стварање и деловање је могло историјски да се антиципира, тако да је политички на њега требало правовремено и адекватније реаговати. Српско политичко вођство, сада је очигледно, није било дорасло претешком изазову нерешеног ни југословенског ни косовског питања. Међутим, та чињеница не би смела да помути теоријске и историјске, социолошке, правне и политиколошке анализе стварног тока догађаја и реалног дејстава дугорочних и краткорочних, историјских и структурних, економских, политичких и културних чинилаца и актера косовске кризе – сагледањих преко манифестних, али још више преко њихових латентних деловања. А чињеница је да међу српским аналитичарима влада велика пометња, која нимало није случајна и која и сама, поред манифестних, има и латентне импликације. Већина њих је на разне начине корумпирана да би прихватила пропагандну „натовску” флоскулу да је свеколико зло у Југославији проузроковао „режим Слободана Милошевића” иако је историјски тачно да је стално индустријско зло на Косову директно инсталирало наведени режим у Србији.

После свега што се десило, а макар после онога што се данас око Косова дешава, бар између озбиљних и некорумпираних српских аналитичара, морала би најзад да се успостави минимална са-

гласност око национално-историјске и људске судбине Срба на Косову и Метохији. У њиховом случају се данас сурово и трагично потврђује исконско правило историјског ума: *ко сам њројусџи своје исџоријско време које му се укаже, само време више за њега не ради*. Срби се данас боре за свој опстанак на Косову и за опстанак Косова у Србији не само са Албанцима који их, уз међународне потстицаје, потпору и охрабривање прогоне и спречавају да се врате, него се боре и са драгоценим историјским временом које су олако прођердали на овим историјским („светим”) српским просторима. Зато је данашња српска „косовска битка” тежа од многих ранијих сличних историјских битака у којој није нимало лако „стићи и (не) утећи”. Поготово је она тешка и неизвесна са актерима који су навикли да у свему битном касне и који су „кадри” да и највредније своје благо (покретно и непокретно, породично и национално) јефтино распродају, брзо прођердају и потом утекну са „лица места” – остављајући проблем који су сами створили другима да га решавају.

Актуелни српски политичари се данас супротстављају албанско-америчкој тези да Косову треба одмах и безусловно признати државну независност (у интересу „стабилности региона”) тезом да **Србија никад и ни под којим условима неће признати независно Косово**. Зар из тога не следи аналитички неспоран низ закључа, од којих је први да се признавањем независности Косова уместо претпостављене стабилности ствара сигурна и трајна нестабилност у региону. Аналитичари су дужни да јавно промовишу изналажење праведног решења косовског спора и његово рационално политичко образложење. Тиме би добиле реалније утемељење и перспективе „европских интеграција” и Срба и Албанца. Ако би, уместо тога, прогон Срба са Косова и Метохије био награђен међународним признавањем независности територије са које су они протерани, непристра-

сни аналитичари би морали да извуку неспоран закључак да би прокламована „стабилност региона” или (не)извесна „европска интеграција” дефинитивно били покопани као реални политички циљеви и за Србе и за Албанце, али и за шири регион, па, можда, и за Европу саму.

Својеврстан је глобализацијски парадокс то што амерички пресудитељи нипошто не прихватају ни поделу, ни кантонизацију, па чак ни децентрализацију Косова – сциничним образложењем да Косово мора остати „цело и мултиетничко”. То ни за Србе нису добра решења, али су мање лоша од постојећег стања, а могла би бити реална алтернатива, ако би их „светски господари” макар мало подржали. На страну чињеница што се притом постављају неизбежна питања: зашто мултиетничка Југославија јуче није остала и зашто Србија данас не би остала „цела”, зар Косово након прогона Срба може да буде „мултиетничко”, зашто симетрична права немају Срби из Хрватске и Републике Српске у БиХ, или било која друга национална мањина на локалним просторима на којима је било којим (а поготово нелегалним) средствима постала већина?

За српску страну је локална самоуправа на нивоу мањих региона („кантона”) у којима су Срби на Косову и Метохији груписани као већинска популација неопходан (не и довољан) услсв њиховог опстанка на тим просторима. Децентрализација Космета и локална самоуправа српских кантона представља „сламку спаса” за преостале Србе на Косову и Метохији. Пошто албански сепаратистички пројекат почива на радикалном „етничком чишћењу” Косова од Срба као политички релевантне категорије, за Албанце је неприхватљива децентрализација, кантонизација и локална самоуправа која Србима на Косову и Метохији оставља макар само ту једну (можда и варљиву) „сламку спаса”.

У овом светлу је веома индикативно за тачну процену латентних

хија, комбиновањем нелегалне силе и нелегитимне политичке манипулације? Такав закључак је логички и теоријски сасвим неспоран, али је и даље спорно питање колико су рационалне биле практично-политичке реакције тадашњег српског политичког вођства на тако велики изазов који се манифестовао кроз читав низ дрских провокација албанских сепаратиста на Косову и Метохији у последње две деценије.

Интересна коалиција албанских сепаратиста са југословенским сепаратистима и њиховим страним помагачима одавно је била видљива. Њено стварање и деловање је могло историјски да се антиципира, тако да је политички на њега требало правовремено и адекватније реаговати. Српско политичко вођство, сада је очигледно, није било дорасло претешком изазову нерешеног ни југословенског ни косовског питања. Међутим, та чињеница не би смела да помути теоријске и историјске, социолошке, правне и политиколошке анализе стварног тока догађаја и реалног дејстава дугорочних и краткорочних, историјских и структурних, економских, политичких и културних чинилаца и актера косовске кризе – сагледањих преко манифестних, али још више преко њихових латентних деловања. А чињеница је да међу српским аналитичарима влада велика пометња, која нимало није случајна и која и сама, поред манифестних, има и латентне импликације. Већина њих је на разне начине корумпирана да би прихватила пропагандну „натовску” флоскулу да је свеколико зло у Југославији проузроковао „режим Слободана Милошевића” иако је историјски тачно да је стално индуровање зла на Косову директно инсталирало наведени режим у Србији.

После свега што се десило, а макар после онога што се данас око Косова дешава, бар између озбиљних и некорумпираних српских аналитичара, морала би најзад да се успостави минимална са-

гласност око национално-историјске и људске судбине Срба на Косову и Метохији. У њиховом случају се данас сурово и трагично потврђује исконско правило историјског ума: *ко сам њројустии своје истјоријско време које му се укаже, само време више за њега не ради*. Срби се данас боре за свој опстанак на Косову и за опстанак Косова у Србији не само са Албанцима који их, уз међународне потстицаје, потпору и охрабривање прогоне и спречавају да се врате, него се боре и са драгоценим историјским временом које су олако прођердали на овим историјским („светим”) српским просторима. Зато је данашња српска „косовска битка” тежа од многих ранијих сличних историјских битака у којој није нимало лако „стићи и (не) утећи”. Поготово је она тешка и неизвесна са актерима који су навикли да у свему битном касне и који су „кадри” да и највредније своје благо (покретно и непокретно, породично и национално) јефтино распродају, брзо прођердају и потом утекну са „лица места” – остављајући проблем који су сами створили другима да га решавају.

Актуелни српски политичари се данас супротстављају албанско-америчкој тези да Косову треба одмах и безусловно признати државну независност (у интересу „стабилности региона”) тезом да **Србија никад и ни под којим условима неће признати независно Косово**. Зар из тога не следи аналитички неспоран низ закључа, од којих је први да се признавањем независности Косова уместо претпостављене стабилности ствара сигурна и трајна нестабилност у региону. Аналитичари су дужни да јавно промовишу изналажење праведног решења косовског спора и његово рационално политичко образложење Тиме би добиле реалније утемељење и перспективе „европских интеграција” и Срба и Албанца. Ако би, уместо тога, прогон Срба са Косова и Метохије био награђен међународним признавањем независности територије са које су они протерани, непристра-

сни аналитичари би морали да извуку неспоран закључак да би прокламована „стабилност региона” или (не)извесна „европска интеграција” дефинитивно били покопани као реални политички циљеви и за Србе и за Албанце, али и за шири регион, па, можда, и за Европу саму.

Својеврстан је глобализацијски парадокс то што амерички пресудитељи нипошто не прихватају ни поделу, ни кантонизацију, па чак ни децентрализацију Косова – сциничним образложењем да Косово мора остати „цело и мултиетничко”. То ни за Србе нису добра решења, али су мање лоша од постојећег стања, а могла би бити реална алтернатива, ако би их „светски господари” макар мало подржали. На страну чињеница што се притом постављају неизбежна питања: зашто мултиетничка Југославија јуче није остала и зашто Србија данас не би остала „цела”, зар Косово након прогона Срба може да буде „мултиетничко”, зашто симетрична права немају Срби из Хрватске и Републике Српске у БиХ, или било која друга национална мањина на локалним просторима на којима је било којим (а поготово нелегалним) средствима постала већина?

За српску страну је локална самоуправа на нивоу мањих региона („кантона”) у којима су Срби на Косову и Метохији груписани као већинска популација неопходан (не и довољан) услв њиховог опстанка на тим просторима. Децентрализација Космета и локална самоуправа српских кантона представља „сламку спаса” за преостале Србе на Косову и Метохији. Пошто албански сепаратистички пројекат почива на радикалном „етничком чишћењу” Косова од Срба као политички релевантне категорије, за Албанце је неприхватљива децентрализација, кантонизација и локална самоуправа која Србима на Косову и Метохији оставља макар само ту једну (можда и варљиву) „сламку спаса”.

У овом светлу је веома индикативно за тачну процену латентних

политичких интереса и циљева тзв. међународних чинилаца (превасходно САД) у вези са Косовом њихово одлучно одбијање да се дозволи **кантонална децентрализација и територијална аутономија Србима на Косову и Метохији** иако се зна да је то за њих једини начин да преживе на дотичном простору. Тиме се демаскира и њихова теза о „мултиетничком“ Косову. Озбиљним аналитичарима је неоспорна чињеница да је **кантонализација једини оперативни модел који колико-толико омогућује „мултиетничност“ Косова**. У противном, на Косову би „етничко чишћење“ било довршено, јер би досад преостали Срби, поред свих других репресивних механизма којима су изложени још и политичком мајоризацијом (етничких, а не „мултиетничких“) Албанаца били потпуно обесправљени и принуђени на одсељавање. Онај ко у овом тренутку спречава кантонизацију Косова и Метохије, којом се омогућује да у овој покрајини и Срби и Албанци имају своју локалну самоуправу у форми политичко-територијалне аутономије, неће моћи да избегне политичку и историјску одговорност због подржавања етничког прогона Срба и помагања агресивног великоалбанског национализма, али и антиевропског сепаратизма. Уколико српска дипломатија у овој ствари не остане до краја чврста и одлучна – њени актери ће нужно понети исту такву (и још већу) одговорност - која у себе укључује и неопростиву националну срамоту.

Један од глобализацијских парадокса је скривен у дилеми „**подела**“ или „**целовито**“ Косово? Ова дилема је реал-политичка, мада је тактички оспоравају сви релевантни актери косовског питања.

Албанска страна, охрабрена отвореном (а поготово скривеном) међународном подршком, тактички истиче максималне територијалне захтеве. Полазећи од претпоставке да за отцепљење Косова од Србије има отворену или латентну међународну подршку, албанско

косовско вођство одбацује као политички компромисну опцију српско-албанску поделу Косова, па „целовито Косово“ схвата као свој „ратни плен“ и(ли) као галантан „савезнички поклон“.

Спољни актери оспоравају праведну српско-албанску поделу Косова, такође из различитих разлога. Једни би да не дају повод Албанцима из Македоније да слично затраже, други би да за Албанце сачувају „цео поклон“ као награду за досадашњу и као залог за будућу лојалност, а ретко ко истиче да би се поделом, а нарочито независношћу, створио опасан преседан у Европи и свету. Српска страна се не усућује да предложи поделу Косова и Метохије зато што у постојећој констелацији међународних односа не постоји минимална гаранција да би та подела била колико-толико праведна и за Србе прихватљива. Уз ове фактичке разлоге стоји и околност да нико на српској страни нема легално право ни политички легитимитет да се одрекне било којег дела државне територије Србије, па ни евентуалних албанских кантона на Косову. Зато и подела Косова може доћи само као наметнуто решење, које не може донети ништа боље последице од сличних наметнутих решења и код нас и у свету.

Чињеница је, дакле, да се кључ за изналажење реалног решења за Косово налази у рукама међународних фактора, али је трагична околност да они који тај кључ чврсто држе поодавно не нуде ни компромисно, ни праведно, па према томе ни одрживо решење. Свако ко се на озбиљан начин теоријски бави крупним практичним проблемима, дужан је да дотичне проблеме анализира у начелно рационалном оквиру који дозвољава изналажење оптималних решења и у практично најкомпликованијим ситуацијама. Тако је могуће „смислити“ рационално решење и онда кад оно није довољно реално да би било прихваћено. Иако практично-политички нерелевантно, такво решење има смисла, не само ако је логично и праведно смишљено,

него и ако уклања збрку у главама актера, нарочито оних који делују на јавној сцени – као друштвени теоретичари, политички аналитичари, па, што да не, и као актуелни политичари.

Начелно је могуће решење које би дозволило Албанцима да о својим националним питањима одлучују аутономно (што значи независно од Србије), а Србима са Косова и Метохије да о својим националним питањима одлучују иакође аутономно (што значи независно од косовских Албанаца). Оно што је за Србе и Албанце заједнички проблем или интерес они би заједнички решавали, уз међународне гаранције за Албанце у Србији.

Аналогно овом решењу оно што је за Србе и Албанце на Косову заједнички проблем или интерес они би заједнички решавали, уз озбиљне гаранције које би Срби са Косова и Метохије имали од Србије, са једне, и међународне заједнице, са друге стране. То је решење којим се не дира у спољне границе (важне за Европу и за Србију), којим се за Албанце и Србе на Косову обезбеђује пуна политичко-територијална аутономија, а за Србе на Косову и Метохији још и ефикасна заштита живота, имовине, људских и националних права.

Суштина овог компромисног модела је у постојању **више концентричних политичких и безбедносних прстенова** (локално-општински, кантонални, покрајински, србијански, ЕУ, УН) који гарантују политичко-територијалну аутономију и људска права Албанаца у Србији и Срба на Косову и Метохији, уз одрживу регионалну стабилност и сарадњу и несметане европске интеграције и друштвену модернизацију.

Ако постоји начелно решење које није сасвим нереално, онда се за њега стварно вреди политички борити, не само зато што оно етички има смисла, него и стога што би се тако могла повећати вероватноћа да се добро (или бар мање лоше) решење практично оствари.

Зато упорна и дуготрајна одбрана Косова и Метохије свим својим националним и људским снагама остаје не само као једина добра не-го и као једина прихватљива опција коју Срби имају. То није обичан политички избор него је историјски, национални и људски императив. Око српске одбране Косова и Метохије као националног циља међу одговорним српским политичарима истинска дилема не постоји. А код оних (мање одговорних), ако се међу њиховим реал-политичким недоумицама појави нека стратешка дилема, озбиљни и одговорни друштвени аналитичари били би дужни да им помогну да их се ослободе. Утолико пре би било важно да им помогну да препознају лажне и пропагандно подметнуте дилеме којима смо сви изложени, а српски политичари посебно.

Ако се, уз све резерве у односу на актуелне српске политичаре, са извесним разлозима и с нескривеном надом претпостави да се на српској страни на значајним политичким позицијама убудуће неће наћи они који би под неким условима пристали да Косово и Метохију *продају* или *ипродају* било коме и било кад, онда се отвара дилема у облику питања *како* и *чиме* данас и убудуће бранити и одбранити српско Косово.

Први елемент одговора има логичку форму негативног суда: *данас и убудуће Срби не би смели да „бране Косово” на начин како су то досад чинили*. Основна и стратешка грешка претходног српског политичког вођства у одбрани Косова и Метохије била је у томе што је арогантно подцењивало и наивно процењивало међународне чиниоце и што се само сувише ослањало на силу, а премало на право и истину.

Што се силе тиче, она није престала да буде главно средство у рукама свих других косовских актера. Само су Срби принуђени да се било какве силе у вези са Косовом одрекну. Сада се мора истицати да то не може трајати вечито, те да не би било добро да се на Косову да-

нас силом креирају прилике и односи, који би сутра, при неком другом односу снага – силом били „враћани у пређашње стање”. Засад Србима не преостаје много других легитимних средстава за заштиту својих националних и људских права, али се зато морају креативно изналазити и користити нови начини и нова средства. Ономе ко није са силом умео обзирно да се користи преостаје да до даљњег на силу не помишља, али да упорно и доследно користи сва друга легитимна и цивилизована средства која му стоје на располагању или до којих би тек могао доћи.

Ако се са силом није умело, са истином и памећу морало би се данас много више учинити него што је раније чињено и него што се данас чини. Велика је и више пута потврђена истина да је за сваки народ најважније оно што он сам чини са собом и својом државом. Образац епско-митског односа према Косову, настао у временима кад је Косово било под туђинском окупацијом, био је нефункционалан у периодима када су Косово и Метохија били у оквирима српске државе. Парадоксално је да су Срби на Косову од како су га 1912. ослободили од Турака често трагично грешили, пропуштајући најпогодније прилике да га органски и функционално вежу за Србију. Епска патетика је пречесто камуфлирала изостајање практичних мера, па се с протоком времена стање на Косову и Метохији за Србе све више погоршавало. За погоршано стање различити актери српске косовске политике међусобно су се оптуживали, а кад су се смењивали на власти (странке, политичари или разни режими) свако је своје лоше учинке на Косову правдао затеченим наслеђем и своју кривицу сваљивао на неке друге.

За промену српске политичке парадигме у односу на Косово неопходно је да се на прошлост осврћу само они који би из ње хтели и умели да извуку какву поуку за савременост и будућност – уместо

да у прошлости и у поступцима других налазе оправдање за своје данашње промашаје. Нејединство и разилажење у одсудним приликама и важним питањима већ је много коштало Србе уопште кроз њихову досадашњу историју. У погледу Косова општенационална сагласност је данас важнија него икада.- јер су и проблеми косовских Срба сада тежи и већи него што су икад досад били. Услов који би за већину других народа био саморазумљиви минимални праг националне сагласности и солидарности, при садашњем стању српске националне самосвести изгледа као скоро недостижно високи захтев. Он се састоји у историјском императиву да се тек успостављена општенационална сагласност да су Косово и Метохија неотуђиви део Србије, политички не инструментализује као средство странчарске политике. То би ометало настојања да се постигне ефективна национална сагласност каква већ постоји код Албанаца, Хрвата, Бугара, Румуна или којег другог српског суседа. Ако се таква базична национална сагласност не постигне Срби ће и даље не само губити своје националне територије, него ће и у свему другом заостајати у односу на оне који их окружују.

Они међу Србима који мисле да су за један народ националне територије неважне или су само национално равнодушни - грдно се варају ако сматрају да се без Косова брже стиже до Европе. Та политичка формула је у интересу других а не Срба – јер Србија са Косовом и Метохијом или Србија без овог или оног свога дела нема исту специфичну тежину у било каквој будућој заједници балканских и европских држава и народа. А независно Косово могло би да буде само у интересу косовских Албанаца, док би Балкану и Европи савим сигурно донело велике и нове проблеме - само неким народима и државама пре, а неким касније.

проф. др Милован М. Мишировић

АНТРОПОЛОШКЕ ОДЛИКЕ НЕМАЊИЋА И СРПСКОГ НАРОДА

О антрополошким одликама српског народа није много писано јер се антропологија као наука почела развијати тек од средине XIX века наовамо. Међутим, упркос томе, о српским антрополошким особинама, сачувани су разноврсни подаци који се могу пратити од доласка Словена на Балканско полуострво у раном средњем веку па све до наших дана.

Прве за антропологију значајне податке о Србима су оставили византијски писци и цареви, а од X века наовамо томе се придружују ликови са фресака из појединих богомоља и представе великодостојника из светородне лозе Немањића, међу којима Светом Сави припада веома узвишено место.

О антрополошким одликама Јужних Словена, а то значи и Срба, јер су једино Срби и Хрвати дошли са својим етничким именима из словенске прадомовине, прве писане податке су оставили неки грчки владари и поједини антички писци. Византијски историчар Прокопије (490-507) оставио је, на пример, описе по којима се може стећи представа о антрополошком а донекле и морфолошком изгледу Словена, односно Срба, када су приспели на Балканско полуострво. За Словене и њихово племе Анте Прокопије пише да су „сви високи и необично јаки, а у погледу боје тела и косе нису ни одвише бели, односно плави, нити сасвим прелазе у црно, него су сви риђи (русе боје, риђи, црвенкасти)“. Византијски цар Маврикије (539-602) када је 591. године код Хераклеје први пут видео Словене, односно Србе, задивио се њиховом добром физичком изгледу, добрим телесним димензијама и биофизичким пропорцијама. Разлика између Маврикијевих поданика Хелена, Трако-Романа и Илиро-Романа, који су били тамнопути и растом нижи, и Словена, односно Срба, дошљака

са севера, била је очигледна. Словени, односно Срби, били су знатно вишег раста у односу на Хелене (Грке) и поседовали су светлију „риђу“, односно плавкасту, боју коже и косе.

Словени, односно Срби, о којима пишу Прокопије и Маврикије припадали су, изгледа, такозваном источно балтичком (лапоноидном) антрополошком типу, који се и до данас одржао код западних и источних Словена. Поседовали су светлију боју коже, широко лице са јако истуреним јагодицама и снажним широко размакнутих вилицама испод ушне ресе. По овим одликама су се знатно разликовали од балканског становништва са којим су се срели на балканским просторима.

Антрополошке разлике између Словена и староседелачког балканског живља остале су, изгледа, веома дуго. Срби се са затеченим балканским живљем нису мешали све до продора Турака у наше крајеве у XV веку. Женидба и удаја између српског и старобалканског живља била је строго забрањена и кажњива по српском обичајном праву. Уосталом, то је било јасно дефинисано и у чувеном Законику цара Душана по коме је прекршилац кажњаван одсецањем руке или наношењем неке друге телесне повреде или чак и смрћу. Из тих разлога су се код Срба веома дуго на Балканском полуострву чувала антрополошка обележја која су била донета из словенске прадомовине. Са тим антрополошким особинама је српски живаљ ушао и у позни средњи век, када је, због турских продора и поробљавања, силом прилика, у новим животним условима, дошло до женидбених веза између српског и старобалканског живља који је постепено словенизиран.

Антрополошке особине српског становништва у средњем веку најбоље представљају ликови из светородне династије Немањића

који су, као и у византијском црквеном сликарству, као ктитори и светитељи насликани у њиховим задужбинама.

У литератури је јасно истакнуто (Светислав Мандић на пример, Споменица поводом осамстогодишњице рођења Светог Саве, 1175-1975) да су слике српских светитеља, уколико су рађене за њиховог живота, по византијском сликарском утврђеном правилу, морале да личе на људе чију су успомену одражавале. Што је једна слика, односно фреска или икона, била старија, она је временски била ближа личности која ју је инспирисала и коју је представљала. Самим тим сматрана је истинитијом па је и више поштована. Због тога су и код нас биле занимљивије и поштоване слике оних људи које су биле старије и које најбоље приказују прави физички а уједно и духовни лик свога прототипа. Нарочито то долази до израза уколико те слике приказују људе који наживљавају своје време и премашују векове, ко што је то случај, на пример, са најранијим ликовима Светог Саве.

Није тачно утврђено када је настао први Савин портрет. Могуће је да је Свети Сава био насликан између 1208. и 1217. године у Студеници и у првобитној Немањиној цркви у Хиландару или некој другој манастирској цркви коју је са оцем обновио у Светој Гори. Али, зна се сигурно да је за Савиног живота настао Савин портрет у Жичи (1220 или 1221), Милешеви и припрати краља Радослава у Студеници.

Портрет архиепископа Саве из Жиче, који су радили сликари који су заједно са њим дошли из Солуна и сарађивали (1220,1221) око украшавања манастира, који су непосредно изврсно упознали Савин физички лик и његово духовно биће, није се сачувао. Нестао је вероватно са ктиторском композицијом, пре него што су урађене фре-

целокупно српско становништво. То је заправо онај „динарски плави варијетет“ који је био знатно више распрострањен него што то на први поглед изгледа. Због тога биолошка садашњост српског народа указује на његову историјску и етничку прошлост која указује на многе моменте из културног и политичког живота српског народа у минулим раздобљима.

Немањини су припадали оном српском становништву које је обликовало српску етничку заједницу и допринело њеном развоју у времену и простору. Антрополошке анализе показују да је реч о становништву светлије комплексције од кога се временом, у познијим раздобљима, услед утицаја природне средине и историјских збивања, постепено развијао антрополошки облик који се умногоме подударара са динарским антрополошким типом.

Антрополошка проучавања сведоче да се код Срба, као и код других балканских народа, вршила телесна метаморфоза лаганим стапањем и асимилацијом затеченог становништва. Уосталом то потврђује и словенизирање појединих старобалканских племена која су нестала са историјске позорнице (Илири, Трачани, Римљани, Кричи, Шпањи, Букумире, Мацуре, на пример). Промене се запајају доста добро и у другим антрополошким одликама. Али, наследни (рецесивни) чиниоци по неумитним законима генетике, с времена на време нас подсети ко смо и како су у ранијим раздобљима изгледали наши преци. Показало се да и данас око 25 % српског становништва по југозападној Србији, у Старом Влаху, око Ужица, око Студенице, око доњег тока Ибра и по Шумадији, на пример, одговара пропорцијама светлијег средњовековног динарског антрополошког варијетета. Због тога се код српског становништва и данас, што је антрополошки сасвим природно, могу уочити неке антрополошке одлике које су биле својствене српском живљу из немањинске епохе.

академик Пејтар Влаховић

ИСЛАМ НА БАЛКАНУ, ИСЛАМ У БАЛКАНУ

(Теоријско-методолошки оглед)

Ислам и муслиманске заједнице у Европи привлаче током последњих година све већу јавну и научу пажњу. Томе пресудно доприноси уобличавање друштвеног феномена радикалног неоисламизма, чији су главни носиоци неадекватно адаптирани припадници друге и треће генерације усељеника из исламског света на европском Западу. Они у редукованом и глобализованом «интернет-исламу», који нема директног упоришта у муслиманској традицији, налазе заједнички именитељ сопственог разапетог идентитета. Основно обележје тог идентитета јесте конфронтација са Западом и вредностима које он симболизује. Кад се данас говори и пише о «муслиманима у Европи», готово без изузетка се мисли на имигрантске заједнице у западноевропским земљама. Пред изазовом «неоисламизма», који се рађа у овим срединама, настоје се афирмисати идеје и пројекти толерантног и плуралистичког «евроислама», као једине изгледне перспективе складног интегрисања европских муслимана у модерно секуларизовано друштво Запада. Према мишљењу одређеног броја озбиљних и утицајних аутора, од којих су неки пореклом из муслиманских средина, муслимани који заиста желе да буду прихваћени као равноправни Европљани морају, пре свега, интериоризовати, а не само формално симулирати, либерално-демократски и плуралистички поглед на свет. Колико је то тешко и неизвесно у погледу учинка сведочи, рецимо, случај самог творца појма «евроислам», дугогодишњег угледног професора на немачким универзитетима Басама Тибија, који и данас за себе каже да је «Сиријац с немачким пасо-

шем». «Евроислам» је, бар засад, утопија.

С друге стране, муслиманске заједнице на Балкану, које једине представљају историјски и аутентични европски ислам, неоправдано су искључене из разматрања ситуације ислама у Европи. Значи ли то да балкански муслимани нису муслимани или, пак, да Балкан није део Европе? Под условом да се отме ограничењима «политичке коректности», покушај одговора на ово питање отворио би крајње занимљиво поље критичког преиспитивања, с далекосежним епистемолошким и практичним импликацијама. Питање је да ли је Европа (Запад) већ спремна за мисаони и морални изазов таквог преиспитивања. Ми на Балкану би коначно требало да будемо и да јој помогнемо у поновном откривању пуноће њеног сопственог идентитета и интегритета (вид. шире у Д.Танасковић, «Исламска димензија међурелигијског дијалога у Југоисточној Европи», *Сјатајус / Мостар*, 8, 2005-2006, 59-63). Тиме би се успоставио подстицајни и стваралачки дијалог с не тако малобројним гласовима у Европи који заступају гледиште да она, ако жели да опстане као Европа, мора бити и нешто више од економске и политичке заједнице.

За разлику од имигрантских заједница на Западу, балкански муслимани су, укупно узевши, до високе мере културно интегрисани у своје европско, претежно хришћанско окружење. Штавише, елементи исламског/османског/оријенталног културног наслеђа и бихевиористичких образаца интегрална су компонента културног идентитета припадника већинске немуслиманске популације, што је

евидентно, али не увек и адекватно валоризовано. Социјално и културно неинтегрисани муслимани у Западној Европи кроз радикални «неоисламизам», самоизоловање и комунитарну гетоизацију покушавају да превазиђу дубоку кризу идентитета. Истовремено, муслимани на Балкану суочили су се током последњих двеју деценија XX века с другачијом драмом. Нашли су се у раскораку између сопствене реалне секуларизованости, културне адаптираности и укорености у окружење, с једне, и потребе да кроз исламистичку политичку радикализацију остваре атрибуте националног, идеолошког и политичког разликовања и аутономности, с друге стране. Удаљавали су се, тако, од самих себе и од сопствене природе, а постајали непрепознатљиви другима, себи објективно по свему најближима. Међуетничка и међуверска дистанца, као последица, а онда и додатни покретач укупних драматичних збивања и промена на Балкану, посебно на простору бивше Југославије, реципрочност се повећавала, а јаз неповерења продубљивао. На онима који се научно баве проучавањем појава из домена религије, нације и политике на Балкану лежи данас, стога, специфична одговорност. То у највећој мери важи и за теоријску и, условно речено, примењену исламологију, у чији оквир, за ову прилику, смештам и социологију и политикологију ислама. Мишљења сам, наиме, да у средишту мултидисциплинарне пажње и интердисциплинарног приступа треба да буде сложени и вишедимензионални предмет проучавања, тј. ислам на Балкану. Штетно је да се и онако малобројна породица истраживача исцрпљује у испразним (квази)научним мистификацијама и расипа снаге у хипостазирању дисциплинарне таксономије унутар комплекса друштвених и хуманистичких наука. Пред заводљивошћу онтологизовања (властитог) метода истра-

живања корисно је подсетити се да се ваљаност метода (од грчке речи која значи «пут») одмерава према томе да ли и у коликој мери води и приближава циљу. А циљ је, у нашем случају, прошлост, садашњост и, нарочито, будућност ислама на Балкану.

Неоспорни су актуалност и значај проблематике којој је посвећена ова Конференција¹. Подједнако је очигледна и теоријско-методолошка дефицитарност и неконзистентност њеног досадашњег научног проучавања. Одлучио сам, стога, да свој скромни прилог овом скупу понудим у виду једног непретенциозног теоријско-методолошког огледа. С обзиром на ограниченост простора, односно времена које ми стоји на располагању, настојаћу да своје излагање организујем кроз свега неколико основних теза. Свака од њих биће кратко образложена и, према потреби, илустрована одабраним примерима из реалности ислама на Балкану. Верујем да свакоме мора бити јасно да овакав приступ нужно подразумева знатну селективност и висок степен уопштавања. Многи аспекти ислама на Балкану остаће, свакако, ван мог видокруга, што не значи да их превиђам или потцењујем. Бићу најсрећнији, а биће и најкорисније, ако овај теоријско-методолошки подстицај уроди дискусијом и критичким одзивима већ на Конференцији. Тако ће бити најпродуктивније проширен, допуњен и, ако треба, исправљен. Намена му и јесте да помогне, евентуално упитно усмери, а најмање да поучи².

Већ сам истакао да је ислам на Балкану изразито сложен и више-

¹ Овај оглед представља ширу верзију прилога припремљеног за XIV интернационалну конференцију ЈУНИР «Ислам на Балкану: прошлост – садашњост – будућност» (Ниш, 29-30. јун 2007).

² Дискусије са Конференције објављене су као засебна публикација Ислам на балканској ветрометини (приредили за штампу Д. Ђорђевић, Д. Тодоровић, Љ. Митровић), Ниш, ЈУНИР 2007.

димензионалан феномен. Трудићу се да својим огледом бар дотакнем оне димензије и аспекте овог комплекса који ми се чине најважнији. То је и начелно битно, јер, да би био аналитички и сазнајно успешан, савремени научни прилаз исламу на Балкану сопственом свестраношћу, изграђеношћу, органичношћу и целовитошћу мора се до највеће могуће мере приближити животној сложености предмета изучавања. Он, укупно узевши, мора бити холистички. Наравно, синтези сазнања неизоставан допринос конвергентно треба да дају уже специјалистичке, тематски усредсређене студије појединих појава. Координација међу њима била би више него пожељна. Залагање за интердисциплинарност и свеобухватност приступа не значи и не би смело бити тумачено као њихово потцењивање. Напротив! Теоријско-методолошке тезе које следе указаће на уже области и конкретне теме проучавања. Оне су, по природи ствари, предмет пажње и простор деловања одређених аутономних научних дисциплина. Иако ћу покушати да поменем све главне видове постојања и испољавања наше теме, међу којима су најочљивији политички, религијски и у ширем смислу социјални, држим да је сврсисходно већ у уводном делу излагања учинити још једну напомену. Уверен сам, наиме, да је у проучавању савремених појава везаних за исламски феномен на Балкану неопходно поклонити већу пажњу него досад њиховој културној и цивилизацијској, а не само уже религијској и политичкој димензији. Јер, за разлику од Западне Европе, ислам не постоји само на Балкану, већ и у Балкану, што је, контрастно посматрано, чињеница од суштинског значаја.

Још једна прелиминарна напомена: С обзиром на то да је, и квантитативно и квалитативно, динамика промена у новије време била далеко најизраженија у муслиман-

ским срединама бивше Југославије, разумљиво је да оне буду у средишту наше пажње. У типолошком смислу, међутим, процеси и појаве уочени на том простору препознају се, премда не у тако изоштреној конфигурацији, и у другим балканским земљама с већим и компактним групацијама муслиманског становништва.

1. За одговарајуће теоријско постављање и методолошко организовање укупног научног приступа исламској проблематици на Балкану од принципијелног је значаја одговорити на питање: Постоји ли специфични «балкански ислам»

као о монолиту и, по њима, апстрактном идеолошком конструкту «оријентализма» (у смислу који му приписује Е.Саид). Често воле да кажу како не постоји (један) «Ислам», већ много «ислама». На другој страни су присталице тзв. «есенцијалистичког» виђења. Есенцијалисти махом не одричу историјско-културну условљеност разноликости конкретних регионалних и локалних манифестација ислама, али указују на то да ову његову појавну одлику не би требало апсолутизовати. Ако се релативистички пренагласи површинска разноликост ислама, изгубиће

је заоштрено током друге половине XX века, кад је проблематика односа према исламу на Западу политички и идеолошки, а не само академски актуализована. Без улажења у појединости и нијансе, може се оценити да је у најутицајнијим центрима светске моћи до краја деведесетих година «политички коректним» углавном сматран релативистички поглед на ислам, док је с интензивирањем деловања исламистичког тероризма и борбе против њега, а посебно након 11. септембра 2001, ојачао утицај есенцијалиста. Уверен сам да не може бити дилеме у погледу закључка да ће успешност и веродостојност исламолошких студија (увек) бити пропорционална оствареној мери равнотеже између есенцијалистичког и релативистичког приступа. Проблем је, међутим, у томе што такав теоријско-методолошки модел није лако успоставити, а још га је теже доследно спровести.

Све што је досад речено односи се у пуној мери и на Балкан. Своју већ класичну пионирску студију о исламу и муслиманима на Балкану у постосманском периоду А. Поповић је, свакако не случајно, насловио *Балкански ислам (L'islam balkanique, Berlin-Wiesbaden, 1986)*. То што ова драгоцену књигу никад није могла бити преведена на ауторов матерњи српски језик, а јесте, рецимо, на турски и јапански, веома је индикативно и сведочи о ваннаучним, идеолошким хипотекама које су вазда оптерећивале исламолошка истраживања на Балкану. Сагласно констатацији М. Тодорове о «моћној онтологији Балкана» и луцидном запажању Исидоре Секулић да је «Балкан целина и сврха» (*Балкан*, Београд, 2003, 25), мислим да је оправдано говорити о «балканском исламу». При томе, као и у вези с исламом уопште, ваља водити рачуна да се не склизне у прекомерни релативизам и заборава да балкански муслимани дубински припадају и исламској умми, светској заједници Алахових

или се основано може говорити једино о «исламу на Балкану». Одговор није лако једнозначно дати. Он, наиме, пре разматрања балканског случаја, претпоставља успостављање методолошке равнотеже између две опречне тенденције које су последњих деценија обележиле светску исламологију. С једне стране су заступници исламолошког релативизма. Они инсистирају на разноликости конкретних манифестовања ислама у разним регионима света, на његовој објективној локалној, историјској и културно детерминисаној многообличности. Одбијају било какву могућност да се о исламу говори

се свест о његовој дубинској јединствености, што може одвести до погрешног закључивања и још погрешнијег понашања, упозоравају есенцијалисти. Примењено на Балкан, то би значило да се муслимани у БиХ, на Косову и Метохији, у Македонији, Бугарској и Грчкој међусобно по много чему разликују, али да су ипак сви, упркос тим разликама, муслимани, на начин на који су то, упркос својим различитостима, и њихови истоверници у Турској, Ирану, Египту или, рецимо, Малезији.

Унутар исламолошке традиције спор између «релативиста» и «есенцијалиста» траје одавно, али

верника. Ако се пренебрегне ова фундаментална чињеница, а таквих тенденција је било, немогуће је разумети и објаснити суштину неких кретања и појава у савременом балканском исламу/исламу на Балкану.

2. Поменуо сам Поповићеву студију *Балкански ислам*. Група његових углавном млађих сарадника одлучила је да настави оданде где је он стао (1989) и колективно сачини прву научну (пред)синтезу о исламу и муслиманима на Балкану у посткомунистичком периоду. Своју књигу насловили су, такође нимало случајно, *Нови балкански ислам. Муслимани, актери посткомунизма* (*Le nouvel islam balkanique. Les musulmans, acteurs du post-communisme*, Paris, 2001). У вези с овом садржајном и занимљивом књигом, али и с балканским исламом, поставља се још једно важно начелно питање: Поред тога што сугерише надовезивање и ослањање на Поповићеву студију, упућује ли атрибут из наслова *Нови* и на нешто више, на постојање неког «новог балканског ислама»? Био сам у прилици да приређивачима књиге и лично поставим ово питање. Нису се показали спремни за децидирани одговор. Рекоше, штавише, да су избором наслова и желели да у исламским круговима отворе расправу о питању које и сами себи постављају. Ипак, на темељу садржине књиге, као и ставова из интервјуа једног од двоје приређивача, N. Klejer (A. Rossini, «L'Islam nei Balcani. Conversazione con Nathalie Clayer», *Osservatorio Balcani*, 12.03.2004), а понајвише на основу саме реалности ислама на Балкану, верујем да се с довољно аргумената може оценити да смо кроз последњих петнаестак година били сведоци стварања политичких, верских, социјалних и културних претпоставки за уобличавање засад бар делимично «новог балканског ислама». Две

основне карактеристике овога процеса јесу: (1) активирање муслимана на Балкану као све самосвеснијих и самосталнијих актера друштвених и политичких збивања после пада комунизма (на шта упућује и поднаслов књиге француских колега), и (2) оно што ислам на Балкану квалификује као «нови» чини га мање балканским, тј. удаљава га од његових традиционалних балканских (верских, организационих и културних) образаца и форми. Наука се с овим променама мора објективно и одговорно суочити.

3. Да би проучавање савремене реалности ислама на Балкану могло уродити чињенично утемељеним и поузданим сазнањима, неопходно је утврдити главне факторе који су током последњих двеју деценија утицали на његов развој. То су исти они фактори који су пресудно деловали на читав Балкан, па и Југоисточну Европу. Делом су егзогени, делом ендегени, а испољавали су се у променљивој узрочно-последичној интеракцији.

С обзиром на задату ограниченост обима овог прилога, принуђен сам да поменуте факторе само набројим, уз кратак коментар и тек понеку илустрацију. Сваки од њих заслужио би засебно разматрање. Пре свега, пад комунизма, укидање дотад постојећег модела биполарности света и почетак демократске транзиције читавог региона, уз паралелно покретање и убрзавање процеса евроатлантске интеграције, представљају макрочиниоце успостављања координатног система за све друштвене и политичке процесе на Балкану, а и шире. На простору бивше Југославије, а с одразом и на непосредно окружење, бурна дезинтеграција федералне државе пресудно је утицала и на исламску друштвену компоненту. На Балкану је транзиција једино у Југославији била праћена ратом. Ратови, посебно онај «грађански на национално-

верској основи» (Н.Кецмановић, *Немогућа држава*, Бањалука, 2007) у БиХ, као и сукоби на Косову и Метохији и у Македонији, били су снажни генератор и катализатор промена у муслиманским заједницама и у њиховим односима с немуслиманским суграђанима и суседима, али и са свеисламском *ит-тот*.

У специфичним југословенским околностима јаке спреге између елемената националног и верског, политизација ислама у контексту посткомунистичке демократизације, грубо пресечене ратним искушењима, превасходно се исказала као радикализација. И да није дошло до рата, истовремени процеси дезинтеграције и демократизације сложеног југословенског простора вероватно би довели до радикализације. Рат ју је само до крајности убрзао и заострио. Да демократизација може изазвати политичку и идеолошку радикализацију само је привидно парадокс, а у југословенском случају, заправо, законитост или судбина. Није ли, уосталом, изричито (пан)исламистичка *Исламска декларација* Алије Изетбеговића (1970) доживела друго, овога пута званично издање у време кад је (1989) њен аутор основао СДА, као парламентарну политичку партију босанскохерцеговачких (идеално и свих осталих) Муслимана, потоњих Бошњака? Политичко организовање и национално самоодређивање популације којој је вера (и на њој заснована култура) једина *differentio specifica* у односу на истородне хришћане нису се могли реализовати без *радикалног* ослањања на ислам. Радикална политизација повела је, закономерно, у исламску радикализацију. У условима суровога рата и егзистенцијалне угрожености, јачањем веза с ванбалканским муслиманима, дошло је и до јављања екстремистичких фундаменталистичких тенденција. У последње време се у

јавности много и забринуто пише и говори о деловању следбеника вахабизма («вехабијама») у БиХ, Санцаку, Црној Гори и на КиМ, што је одиста сасвим нов, небалкански вид испољавања ислама. Вахабити јесу «придошлице на Балкану» (О.Потежица, прилог у *Полијико̀логија религије I*, Београд, 2007, 205-228), али су његови носиоци данас већ и поједини, не тако малобројни домаћи муслимани. Исти аутор, уосталом, подсећа да се у босанскохерцеговачкој муслиманској средини на појаву неприхватљивих вахабистичких (салафистичких) тенденција указивало још почетком осамдесетих година прошлог века. Затим је, у раздобљу демократизације, рата и у првим послератним годинама, уследило одбијање и саме помисли да у БиХ може бити опасности од вахабизма. Марта 2006. године је, међутим, и Ријасет, највиши орган ИЗ у БиХ, био принуђен да објави «Резолуцију о тумачењу ислама», у којој су осуђене појаве неприхватљивог тумачења и агресивног понашања, да би је новембра исте године још експлицитније допунио. Балкански муслимани просечно и већински не могу се сматрати фундаменталистима или екстремистима, али не би било препоручљиво порицати или превиђати чињеницу да се ислам на Балкану, укупно узевши, током последњих година политизивао и делом радикализовао. Понављање «политички коректних» стереотипа о «умереним европским муслиманима» у БиХ и на Балкану не служи ничему, сем заваривању и самозаваривању и удаљава нас од научне објективности, интелектуалне и друштвене одговорности. То никако не може бити од користи ни за саме балканске муслимане.

4. У расправама о балканском исламу и његовим савременим метаморфозама често се, с мање или више познавања материје, наводи

да су муслимани на Балкану баштинници османске, прагматичне верзије исламског учења и његовог примењивања. То је несумњиво тачно. Османлије су били сунити ханефитског обреда, односно шеријатски су се управљали према одредбама верско-правне школе коју је утемељио исламски учењак Абу Ханифа (VIII в.). Вахабизам, пак, доктринарно исходи из поставки ригидније ханбалитске школе (по Ибн Ханбалу, VIII-XIX в.). Генерација муслиманских верских службеника и интелектуалаца на Балкану, активна крајем XIX и у првој половини XX века, највећим делом се формирала у традицији умерено и благо реформистичког програма каирског универзитета «Ал-Азхар». На то је у једној пригодној беседи на скупу свршеника овог чувеног училишта (2. априла 2007) подсетио и реисул-улема Мустафа Церић (тема је била: «Умеће толеранције у исламу»). Ситуација се у погледу образовања муслиманских теолога и верских службеника у међувремену битно изменила. Није реч само, па ни првенствено о разликама у појединостима између следбеника утврђених верско-правних школа, које су често на нивоу правних финансија, већ о укупном преусмеравању организованог образовног напора. Уосталом, својевремено ни балкански бољшевици нису масовно читали дела Маркса и Енгелса и уочавали разлике између «младог» и «старог» Маркса!

Уверен сам да је један од најхитнијих задатака који стоје пред изучаваоцима балканског ислама свестрано и продубљено упознавање с актуалним образовним системом и исламским школством у региону. Образовање већ има кључни, а оствариће и одлучујући утицај на одређивање смера којим ће у погледу схватања и примењивања исламског учења претежно кренути муслимани на Балкану. Вођства исламских заједница на

Балкану су и у комунистичко/социјалистичко доба биле дубоко свесне суштинског значаја верског образовања за сопствено опстајање и припремање обнове, за коју се веровало да ће кад-тад уследити. Велику и упорну пажњу су увек поклањала стварању мреже верскообразовних завода у земљи, као и упућивању што већег броја стипендиста на средње и, нарочито, више и високо школовање у центре исламског света. Кад је Југославија у питању, о овој важној теми је веома обавештено и компетентно писао Драган Новаковић («Школовање студената из Исламске заједнице СФРЈ у иностранству», *Зборник Маџице српске за друштвене науке*, 2006, 287-303).

Период демократизације донео је прави «бум» исламског верског школства, и то у свим балканским земљама, а нарочито онде где су муслимани најбројнији и с најразвијенијом образовном традицијом и инфраструктуром, у БиХ, Санцаку, на КиМ и у Македонији и Бугарској. Могло би се без претеривања рећи да је успостављање развијене мреже верских школа, од почетних, преко средњих до високих, потенцијално најзначајнији учинак обнове балканског ислама у досадашњем току «транзицијске демократије». Исламске заједнице, наравно, и даље шаљу своју будућу теолошку и интелектуалну елиту на усавршавање у престижна средишта исламског света (занимљиво би било анализирати у која!). У том погледу не морају, међутим, више инсистирати на тешко остварљивој масовности, јер располажу са знатно увећаном и системски комплетираном школском мрежом код куће. Нови нараштај верских службеника, муслиманских интелектуалаца и активиста производи се у земљи, што је квалитетна разлика у односу на време од пре три до четири деценије. Какав је и какав ће бити преовлађујући верски профил, мен-

тални склоп и поглед на свет тих нових генерација? Да би се могла дати иоле поузданија прогноза, било би неопходно помно проучити планове и програме исламских образовних институција на свим нивоима, прелистати приручничку и уџбеничку литературу и упознати се с биографијама вероучитеља и наставника. У случају универзитетских професора и сарадника није без значаја пратити и њихов научни рад и публикације. Засад таквих планских истраживачких захвата, сем неких почетних и партиципалних, према мојим сазнањима, нема. Не би, стога, било примерено износити било какав одређенији суд. На основу увида у ову проблематику који сам у новије време бивао у прилици да ту и тамо не-систематски остварим, као и спорадичних личних контаката и неких лектира, рекао бих да се садашњи просечни свршеник исламске средње верске школе у много чему битном разликује од мојих колега «бруцоша» који су крајем шездесетих година минулог века на студије оријенталистике у Београд долазили из сарајевске Гази Хусревбегове и приштинске Алаудин медресе. И то је важан, можда и најважнији аргумент у прилог постојања или, бар, настајања «новог балканског ислама»!

5. Говор о образовању уводи нас у културну и цивилизацијску димензију балканског ислама. У уводу је наглашено да је сматрам изузетно значајном, али и прилично занемареном. Ову оцену ваља додатно прецизирати. На Балкану постоји сразмерно дуга традиција описивања и научног бављења оним што је уобичајено називати «исламско/османско/оријентално културно наслеђе». Тим наслеђем су се, као стожерним конститутивним елементом свог колективног идентитета, посебно усрдно бавили сами балкански муслимани, али и њихови хришћански рођаци и комшије, па и странци. Зависно од мотива који су покретали истра-

живаче, као и система вредности својственог њиховом погледу на свет, разликовали су се и методи рада и тежишта занимања. Рецимо, без могућности развијања и нијансирања те констатације, да су муслимански посленици махом били склони да прецењују, а немуслимански да потцењују вредност исламског културног наслеђа на Балкану. И за једне и за друге је била карактеристична симптоматична селективност (вид. нпр. А Поповић, «*Quelques réflexions au sujet de l'héritage ottoman dans la recomposition politique et identitaire des sociétés balkaniques*», *La perception de l'héritage ottoman dans les Balkans*, Paris, 2004, 129-130). У сваком случају, не би било исправно тврдити да је културна димензија исламског феномена на Балкану непроучена. Она је, међутим, готово потпуно одвојена од сагледавања његове савремене друштвене и политичке реалности, иако је од ње животом неодвојива. У том смислу се може рећи да је исламолошки занемарена.

Упркос значају који му придајем, овом приликом нећу, на жалост, бити у могућности да се исцрпније посветим образлагању свог уверења о потреби да се у научном разматрању савременог балканског ислама афирмише и културолошки план. Тој теми посветио сам засебан рад, саопштен на једном научном симпозијуму у Италији («*L'Islam nella letteratura e nell'arte dei popoli balcanici*», на симпозијуму «*Storia religiosa dell'Islam nei Balcani*», Gazzada/Varese, 05-09.09.2006), па се надам да ће ускоро бити приступачан у зборнику радова с тог скупа. Моје теоријско-методолошко сугерисање релевантности укључивања културне димензије у социолошка и политиколошка промишљања наше сложене теме произлази из претходно изнетог убеђења да је потребно тежити свеобухватности и целовитости приступа. Јер, реалност ислама на Балкану, колико у

гле вере и политике, исто је толико, ако не и више укореењена у хумус културе. Актуална фаза процеса идентитетског трагања и самоорганизовања балканских муслимана, која није лишена драматичности, у знаку је успостављања дистанце према неким својствима *балканског* културног и цивилизацијског модела који их објективно спаја с осталим Балканцима. Нису «вехабије» изазов за своју балканску браћу по вери првенствено због тога што доктринарно не следе Абу Ханифу, него Ибн Ханбала, већ зато што их у свакодневном животу терају да одступе од својих вековних образаца понашања. Не свиђају им се претерано ни џамије у арапском стилу. С друге стране, немуслиманима на Балкану не смета то што муслимани оснивају своје политичке странке и иду у своје верске школе, већ што изгледом и одећом почињу да личе на Арапе и Азијате, нагло мењају редослед социјалних приоритета и наметљиво инсистирају на до јуче непостојећим разликама. Тако се ствара својеврсни синдром двостране колективне схизоидности, одвајање од себе и удаљавање од најближих, с изразитим конфликтним набојем на обема странама. На културном плану се најпотпуније очитује истина да је ислам интергрална компонента балканске цивилизације. Ни муслимани ни хришћани не могу одлучити да он то одједном престане бити.

*

Изучавање прошлости, садашњости и, нарочито, могуће будућности ислама на Балкану неће бити истински продуктивно ако равномерно и обједињено не укључи све његове аспекте – политичке, верске, социјалне и културне, у њиховој стварној животној интеракцији. Јер, ислам није само на Балкану, већ и у Балкану.

проф. др Дарко Танасковић